

מבוא

מיכאל קרן

בכל שנה עורך המכון לחקר העתונות והתקשורת היהודית טקס חלוקת מלגות לסטודנטים מצטיינים ע"ש טלי גורדון וענבר עטיה ז"ל, שתי תלמידות האוניברסיטה שנהרגו בפיגוע ברחוב דיזנגוף ב-4 במרס 1996. בפתח הגיליון אנו מביאים את התרצאה השנתית שנישאה במסגרת הטקס שנערך במאי 2000 מפי פרופסור יאיר הופמן, ראש בית הספר למדעי היהדות באוניברסיטת תל-אביב, על תקשורת השכול במקרא.

חלק הארי של גיליון זה של "קשר" דן בפועל, מעמדן וייצוגן של נשים בעתונות ובתקשורת היהודית והישראלית.

נורית גוברין ערכה סקר ראשוני הבוחן אזור נשים-סופרות בשפה העברית בעתונות ובכתבי עת עבריים עד מלחמת העולם הראשונה. הסקר מגלה את הדרך הקשה, האיטית, הארוכה והמהוססת שעשו נשים-סופרות מאז רחל מורפורגו לבית לוצאטו, הנחשבת לסופרת העברית הראשונה. הדירתן אל העתונים וכתבי העת דרשה מתווכים, נעשתה בשוליים – למשל באמצעות זיגור המכתבים – זכתה לא אחת לתגובות מלגלות, ואך מעט נשים-סופרות זכו לפרסם את פרי עטן, אפילו בעתונות של מפלגות הפועלים.

אחת הסופרות המופיעות בסקר היא חוה שפירא, מצאצאי האדמו"ר מקוריץ שנספתה כטרזיינשטאט. כתיבתה בכתבי-העת העבריים החשובים של המחצית הראשונה של המאה העשרים היתה בבחינת תופעה חשובה ויוצאת דופן, אך חוה שפירא נשכחה מלב וברשימתה הביוגרפית מבקשת רחל יוקטן לגאלה מאלמוניותה.

בגיליון זה אנו מפרסמים שוב את מאמרה של חנה הרצוג, שבפרסומו ב"קשר" 25 נפלו שיבושים בביבליוגרפיה, המציע תשתית מחקרית בנושא עתוני נשים בישראל. המחברת מתארת את התפתחות העתון המסחרי המיועד לנשים בישראל וטוענת, כי הוא מוליך מחד לצמצום ייצוג האשה, ומאידך לפתיחת מרחב בחירה לנשים במשא ומתן החברתי.

גבי וימן ויונתן כהן מציגים ממצאי מחקר שבתן באורח השוואתי את הצגת המינים כתשדירי בחירות שהוצגו בטלוויזיה במערכת הבחירות של 1999. הממצאים מגלים שכיחות הופעה גבוהה בהרבה של גברים, גם בתשדירים מטעמן של מפלגות ליברליות, שמירה על תחום של עולמות התוכן המוצגים על ידי גברים ונשים, והצגה סטריאוטיפית של נשים במונחי גיל, מיקום ההופעה ועוד.

שני עתוני נשים בישראל נידונים בהמשך. מאמרי שלי מנתח את ירחון "האשה", שיצא לאור מטעם "החוגים האורחיים" בשנות העשרים, והמאבק שניהל למען ביטוי אינטרסים ייחודיים של נשים במסגרת ההגמוניה של תנועת הפועלים. המאמר מדגיש את הסירוב שאפיין את הירחון לראות את רשות הרבים כדורשת את ביטולה של רשות היחיד.

מאמרה של סוניה ליידן מנתח את מעמדו הסוציו-סמיוטי של השבועון "לאשה" וטוען כי בניגוד לדירוג הנמוך שניתן לו בהערכה הציבורית, העתונאית והאקדמית, השפיע השבועון באורח משמעותי על המרחב החברתי בישראל.

מאמרה של עינת לחובר מציג נתוני סקר מ-1998 לגבי השתתפותן ומעמדן של נשים בעתונות הכתובה בישראל. הסקר מגלה כי למרות הגידול בשיעור ההשתתפות של נשים בעתונות הישראלית, מעמדן של עתונאיות נחות ממעמדן של עתונאים בממדים של הגדרת התפקיד, אחריות ניהולית, שכר ותחומי סיקור. כמו כן מנתח המאמר ראיונות עומק שנערכו עם עתונאים ועתונאיות בסוגיית השוויוניות של המקצוע.

דיאנה לוצאטו ויהודה יעקבסון מדווחים על ממצאים ראשוניים שגילו במסגרת בחינה של מאפיינים מגדריים בשפת עתונים בישראל. מתברר כי עתונאיות נוטות לכתוב מאמרים בשפה הנחשבת במחקר הסוציולינגוויסטי כ"גברית". השניים מציעים הסבר במונחי "לוליינות טרורית" שבאמצעותה מתמודדות העתונאיות עם הקונפליקטים הנוצרים בעקבות השתלבותן בתחומי כתיבה שהיו סגורים בפניהן בעבר.

דליה לירן-אלפר, שכינה כיו"ר הוועדה למעמד האשה ברשות השידור בין השנים 1993 - 1998, מתארת עמדות של עובדות רשות השידור שהופיעו בפני הוועדה.

ענת פירסט ושולמית לב-אלג'ם בוחנות אירוע שבו הצגת תיאטרון קהילתית של נשים מזרחיות ביפו ד' הוצגה כסרט תיעודי ("מחבואים") בעת צפיית שיא בטלוויזיה. המחברות מנתחות את תפקידה של ההצגה כמכשיר ליצירת זהות עצמית של המשתתפות, וביטוייה אל מול מערכת הדימויים הרווחת בחברה הישראלית. אתר כך הן מנתחות את הסרט במונחי ניסיונה של הבמאית, איריס רובין, לתעד את ניסיונה שלה כאשה וכמזרחית, ולבסוף הן חושפות את מה שהן מתארות כתהליך של השבת סממניה הסטריאוטיפיים של הזהות הנשית המזרחית והעצמת מעגל השוליות בכתיבה העתונאית על הסרט.

דגנית בורובסקי בוחנת דימויים של נשים יהודיות בקולנוע האמריקני ומגלה "הכפשה של דמות האשה היהודיה הצעירה כנסיכה מפונקת או הכפשה של האשה היהודיה המבוגרת כאם מסרסת".

לסיום, אנו מביאים שתי כתבות – האחת, מאת אריה חשביה, על כתבות צבאיות יהודיות בארצות הברית, והאחרת – קטעים מיומן ההפקה של יעל קציר בעת הכנת סרטה "פלוגת יסמין" על קורס קצינות צה"לי החושף, כדבריה, "שורת התלבטויות מקצועיות שטופלו כמוזן מנקודת מבט נשית".

מערכת "קשר" תשמח לקבל הצעות למאמרים עבור גיליון מאי 2001, שיוקדש להיבטים כלכליים הכרוכים בעתונות ובתקשורת היהודית בארץ ובעולם, בעבר ובהווה.